

TARİHÎ ŞAHSİYETLER HAKKINDA YARATILAN HALK BİLGİSİ ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR DURUM İNCELEMESİ : ÂŞIK PAŞA ÖRNEĞİ

**A Case Study on Folkloric Creations About The
Historical Figures: Achik Pasha**

**Une étude sur les produits d'arts et traditions populaires concernant les
personnalités historiques: l'exemple d'Achik Pacha**

Doç. Dr. Zeki KAYMAZ*

ÖZET

Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş bir derviş ailesine mensup olan Âşık Paşa, XIV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi'nin en önemli temsilcilerindendir.

Ölümünden sonra hakkında birtakım inanışların oluşması sebebiyle tarihi kişiliğinin yanı sıra bir veli kimliğiyle de karşımıza çıkmaktadır. Yazıda onunla ilgili inanışlar ele alınmış ve halk bilgisi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır,

Anahtar Kelimeler

Âşık Paşa, inanma, veli kültü

ABSTRACT

Aşık Paşa, who is the son of a darwish family migrated from Khorasan to Anatolia, one of the best representatives of the 14th century Turkish.

Following his death, a cycle of believes has been appeared around him. Besides the historical life story of Aşık Paşa, according to those believes he is pictured as a saint "veli".

In my article, I have evaluated the believes related to Aşık Paşa, and also tried to analyze deeper meanings and folk understanding of them in accordance with the folkloristic.

Key Words

Aşık Paşa, Folk Believes, Cult of Saints (Veli)

I. ÂŞIK PAŞA'NIN KİŞİLİĞİ

1. Tarihi Kişiliği :

Âşık Paşa'nın asıl adı Ali'dir. Aladdin Ali, Ali Âşık da onun diğer isimlerindendir. Şiirlerinde ise Âşık, Âşık Paşa, Muhlisoglu Âşık isimlerini kullanmıştır.

Âşık Paşa, Anadolu'ya Horasan'dan gelmiş bir derviş, âilesine mensuptur. Dedesi Baba İlyas, Vefâiyye tarikatine bağlıdır. 1240 yılında Anadolu'da çıkan "Babaî İsyanı"nın önde gelen isimlerindendir. Baba İlyas'ın Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Büyük bir ihtimalle Moğol istilasası sırasında kendi gibi diğer Türkmenlerle Anadolu'ya göç etmiş ol-

malıdır. Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi, Menâkıbu'l Kudsiyye fi Menâsıbi'l-Ünsiyye adlı eserinde, Baba İlyas'ın Amasya'da birçok müridi etrafına topladığını, onun kuvvetinden korkan Sultan II. Gıyaseddin tarafından katlettiirildiğini yazmaktadır (Elvan Çelebi, 1984: LIX).

Âşık Paşa'nın babası Muhlis Paşa, Baba İlyas'ın en küçük oğludur. Menâkıbu'l-Kudsiyye'ye göre isyan sırasında kundakta bir bebek olan Muhlis Paşa, ateşe verilen Çat Köyü'nden Şerefeddin adlı birisi tarafından kurtarılmış, yedi yaşında Mısır'a götürülmüş ve orada on dört yıl kalmıştır. Daha sonra Anadolu'ya dönen Muhlis Paşa, Elvan Çele-

* E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

bi'ye verilen bilgiye göre, bir ayaklanma sonucu 1273'te Konya'yı ele geçirmiş, altı ay tahtta kaldıktan sonra tahtı Karamanlılar Sülâlesi'ni kuran ve aynı zamanda Baba İlyas'ın müritlerinden olan Nûre Sufi'ye bırakmıştır. Muhlis Paşa, Kırşehir'e göçmüştür; burada babasının halifelerinden Şeyh Osman'ın kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten, biri Âşık Paşa olmak üzere dokuz çocuğu olur. Muhlis Paşa Kırşehir'de vefat etmiştir.

Âşık Paşa ise 670/1271-72 yılında Muhlis Paşa'nın Kırşehir yakınlarındaki Arapkir'de bulunan zaviyesinde doğmuştur. Muhlis Paşa'nın isteği üzerine Âşık Paşa'nın eğitimiyle, halifelerinden ve aynı zamanda kayınpederi olan Şeyh Osman ilgilenmiştir. Muhlis Paşa'nın ölümünden sonra on yıl kadar Arapkir'de kalan Âşık Paşa, muhtemelen yirmibeş yaşlarındayken dedesi Şeyh Osman Kırşehirî tarafından Kırşehir'deki zaviyeye getirilerek şeyhlik makamına oturtulmuştur.

Âşık Paşa'nın doğumundan gençlik devresine kadar olan bilgiler bu kadardır. Onun olgunluk çağına gelinceye kadar nasıl bir eğitim aldığı hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Âşık Paşa'nın Anadolu'daki siyasî hareketlerle ilgisi, hayatının çeşitli rivâyetlerle dolu en karanlık safhasıdır. Bu rivâyetleri burada değerlendirme imkânı olmadığından onun siyasî faaliyetleri hakkında sonuç olarak söyleyebileceğimiz, Paşa'nın, devrinin önde gelen şeyhlerinden biri olduğu, kendisinin ve âilesinden gelen nüfuzu sayesinde, devrindeki bazı siyasî faaliyetlere katılmış olabileceğidir.

Âşık Paşa, 63 yıl kadar yaşadıktan sonra, bütün kaynakların kesin olarak bildirdiğine göre 13 Safer 733/ 3 Kasım 1332'de Salı günü Kırşehir'de ölmüştür. Bu tarih Âşık Paşa'nın Kırşehir'deki türbesinin kitâbesinde de aynen yazılıdır.

Âşık Paşa'nın türbesi etrafında bulunan bir kitâbeye göre, eşinin adı Hacı

Hatun'dur. Âşık Paşa'nın çocuklarından olan Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsıbi'l-Ünsiyye'nin müellifidir. Cevat Hakkı Tarım, Elvan ve Süleyman'dan başka, türbe etrafındaki mezar taşı kitabelerinden Can ve Kızılca adlı iki oğluya Melek Hatun adlı kızı bulunduğunu tespit etmiş ve kitâbeleri yayınlamıştır. Âşık Paşa türbesi etrafındaki âile efrâdına âit mezar taşları bugün yoktur. Bu taşlar Kale Camii avlusuna nakledilmiştir ve hâlen buradadır. (TARIM;1948:26)

2. Âşık Paşa Hakkında Anlatılanlar

Elvan Çelebi, yukarıda bahsettiğimiz eserinde babasının faziletlerini anlatırken onun bunları Hızır'dan elde ettiğini söylemektedir. Elvan Çelebi'ye göre, bir gece Âşık Paşa'ya biri görünür ve seni "ilm-i ledünni" ıssı yani sahibi çağırıyor" der. Bu kişi Âşık Paşa'yı bir makama iletir, kendisi dışarıda kalır. Paşa içeriye girdiğinde nûrânî, "kaba Türk sûretinde" bir ihtiyar görür. Bu ledün sahibi Hızır'dır. (1201-1224. beyitler)

Bir gece sırrına ayân görünür

Ol ışıkden ki cân yüzi sürinür

Görünür bir kişi vü dir iy pîr

Seni 'ilmü'l-ledünni issi okır

.....

Şeyhi bu kişi bir yere iledür

Ol kişi daşra şeyh içerü girür

Girür ü görür görür bir pîr

Key kaba türk sûretinde münür

.....

Gördüm ol cân-ı cân Çalap sırrı

Ol ledün issi **hî** vü **dâd** u **rî**

A. Yaşar Ocak bu olayı "Bu çok ilgi çekici menkıbede Tanrı'nın bir ihtiyar şeklinde görüldüğüne dâir eski bir şamanist inanç, Hz. Muhammed'in miracına benzetilmekle İslâmî bir çehreye bürünmüş olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır." şeklinde değerlendirmektedir. (OCAK, 1983:112)

Yine Elvan Çelebi, Allah'ın inâyetiyle açık olarak Âşık Paşa'ya Türk diliyle haber eriştiğini söylemektedir.(beyit 1327-1328)

Bu 'acebden 'aceb geh ü sî-gâh

Âşıkâre 'inâyet-i Allah

Türk dilince haber irerdi aña

Şöyle kim işiden kalurdu taña

Elvan Çelebi, eserinin 1415 ile 1517. beyitleri arasında onun faziletlerini on maddede toplayarak vermiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Öncelikle Âşık Paşa güzel yüzlü, uzun boylu ve beşere benzemez bir yapıdadır.

Evvelin sûreti melîh ü sabîh

Cümle dürlü melâhat içre melîh

Hâlehây ki hiç sûretde

Kimsene görmemiş bu hey'etde

Pak ü pâkîze vü siyâh ü latîf

Can virürdi gören vazî'ü şerîf

Kâmeti müstakîm çün 'ar'ar

Hemçü sîm sebîke bel hoşter

2. İkinci özelliği Muhammed-sıfat olmasıdır.

3. Ledün issi Hızır Peygamber, ona "âşık" diye hitap etmiştir.

Hızır'ın tasavvufî telâkkilerde bazı kişileri velâyet mertebesine erdirme fonksiyonu vardır. Hızır, Âşık Paşa'yı da velilik mertebesine ulaştırmış ve ona bir takım kerâmetler gösterme yeteneğini de bağışlamıştır. (OCAK, 1990:97) Bunlar da şu özelliklerdir:

a) Ateşte yanmamak

b) Zehirden etkilenmemek

c) Ölüleri diriltmek

d) Mekân aşmak

4. Allah'ı ona akli ezeli yoldaş eylemiştir.

5. Hangi dinden olursa olsun, ona ulaşanlar küfründen arınmaktadır.

6.Âşık Paşa'nın altıncı özelliğiyle nazarıyla insanların müşküllerini halletmesidir.

7. Âşık Paşa'nın duasını Allah ka-

bul etmektedir.

8. Âşık Paşa, söz söylemekte üstattır. Müteşâbihlerdeki yorumunu Cebrail bile över.

9. Dokuzuncu fazileti Allah'ın Hz.Muhammed'e gösterdiği gibi, gökleri kısım kısım ve isim isim Âşık Paşa'ya göstermiş olmasıdır. Bu konuyu A.Yaşar Ocak "Göğe Yükseliş Tanrı ile Konuşma" başlığı altında şamanistik bir unsur olarak değerlendirmekte ve "Görüldüğü gibi her iki menkabe, her ne kadar yapılan iş İslâmi bir hava içinde imiş gibi tasvîr edilse de, hem Muhlis Paşa, hem de Âşık Paşa âdetâ Hz. Muhammed tarzında Allah ile vasıtasız temasa geçirilerek yapacakları işlere dâir ondan tâlimat almışlardır. Hakikatte bu iki menkabe, göğe çıkarak Tanrı ile görüşüp ondan birtakım bilgi ve haberler alan şamanların hüviyeti rahatça teşhis edilebilir." demektedir. (OCAK, 1983:110)

10. Âşık Paşa'nın onuncu fazileti "Garip-nâme" adlı, hikmet dolu bir eseri, Allah'ın gönlüne verdiği ilhamla yazmış olmasıdır.

İleride söz konusu edeceğimiz Âşık Paşa etrafında oluşan inanışların temeli sayabileceğimiz bazı olayları Elvan Çelebi bize anlatmaktadır. Örneğin 733 yılında Âşık Paşa öldüğünde şunlar olmuştur: (1543 – 1588. beyitler)

Ay u gün tutdı yahtusın virmez

Bir gönül bir işe dakı varmaz

Şark u garb ehli bildiler kamu

Kim gurûb itdi dünyeden ol ulu

.....

Ermenî vü cuhûd nasrânî

Zârı kılur ki şeyhümüz kanı

Kanı ol bir nefes de bin mi'râc

Kanı ol baht-bahş sâhib-tâc

Şehrî vü ecnebî vü Türk ü Mogul

Yandı yandurur 'akl u cân u gönül

Üç yıl oldı tamam bu hasret

Bu musîbet bu zacret ü furkat

II. ÂŞIK PAŞA'YA ATFEDİLEN OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR

Kırşehir ve çevresinde çok sevilen bir şahsiyet olan Âşık Paşa, vefatından sonra bir evliya mertebesine yükseltilmiş, hakkında bir çok menkıbe ve inanışlar oluşmuştur. Tabii olarak bunlar Âşık Paşa merkezli inanışlardır. Bunu göz önünde tutarak bunları alt başlıklar halinde sunmayı uygun görüyoruz.

a. Âşık Paşa'nın şahsiyle ilgili olan inanışlar

1. Âşık Paşa'nın savaşa gitmesi : Âşık Paşa, memleket halkı darda veya harpte olduğunda kalkar, türbede bulunan iki mızrağı alır, savaşa gidermiş. (ARSEVEN, 1956:855)

2. Âşık Paşa'nın türbe bekçisinin gözlerini kör etmesi : Âşık Paşa yine bir gün savaşa gitmiş, parmağı yaralı ve kanlı olarak dönmüş. Bunu gören türbe bekçisi "Bizim evliyâ gene savaştan geliyor" diye içinden geçirmiş. Bunu sezinen Âşık Paşa, kızmış, "Allah gözlerini kör etsin" diye beddua etmiş, bekçinin gözleri hemencecik kör olmuş. (ARSEVEN, 1956:855)

3. Âşık Paşa'nın adı : Âşık adının çağrışımıyla olsa gerek Âşık Paşa, özellikle birbirine âşık gençlerin kavuşmak için yardım istediği bir velidir. Ayrıca karı koca kavgalarında Âşık Paşa'dan yardım istenerek ikisi arasında sevginin yeniden meydana gelmesine çalışılmaktadır.

4. Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'ye şadırvan kadehi ve mermer direk göndermesi : Âşık Paşa'yla ilgili bu menkıbeyi Mustafa Vazih b. İsmail Amasî kaydetmiştir. Bu kayıtlarda Âşık Paşa'nın bazı kerametleri iç içe anlatılmaktadır. Sâdeleştirilmiş şekliyle bunlar şöyledir: "Sonra torunu Elvan Çelebi, babası Âşık Paşa'nın izniyle dedesi Muhlis Baba'nın mezarının olduğu köye gelip su ve havası kendisine uyan sözü edilen köye câmi, imâret, türbe ve hamam binâsı

yapımına girişti ve Kırşehir'den âilesiyle hâne-göç edip sözü edilen köye gelip orada yerleşti ve köyün ismi Elvân Çelebi oldu. Garibe: O köyün ahâlisi an'ane ile rivâyet nakil ederler ki bu Elvân Çelebi, câmi ve imâreti binâ ederken Kırşehir'den babası Âşık Paşa bir devenin bir tarafına bir şadırvân kadehi ve bir tarafına bir yeşil mermer direk yükleyip bağlamadan oğlu Elvân Çelebi'ye gönderdi. Deve yüküyle gelip imaretin önüne çöküp helâk olmuş. Yüklerini alıp deveyi o yere gömmüşler. Hâlâ o yere 'Deve Mezarı' derler. Sonra o kadehi şadırvâna koymuşlar, içinde zülâl gibi su akar. Bir ihtiyaç sahibi kimse varıp o kadehin mecrâsına bir peşkir sokar, üç İhlas bir Fatiha okur. İlâhi şu hâcetim olursa su çıksın der. Peşkiri kaldırır. Eğer o hacet olacaksa dediği nesne su ile çıkar. Fakirin bir hâceti var idi. Söylendiği gibi yapıp bir balık çıksın demiştim. Peşkiri kaldırdım. Bir küçük balık ölüsü çıktı. O iş olacaktı, vücûda geldi. Ama hayrını göremedim. Balığın ölü olduğu buna işâret imiş. Gelelim binâyâ konmuş direğe. Ziyârete varanlar o direği kucaklarlar. Bazılarının (kolları) kavuşur, bazılarının kavuşmaz. Kavuşan sâlihtir derler. Kavuşmayana tâlihtir derler. Elhamdülillah fakirin kucağı kavuştu. Bir de toprağında haksız yere zulüm olsa, o direkte kan eseri görünür. Amasya'da ileride anlatılacak âlimlerin katlinde o direkte kan eseri görüldü diye Elvan Çelebi köyü ahâlisinden işittim. (Mustafa Vazih, Varak 44a-b)

b. Âşık Paşa'nın türbesi ve çevresinde bulunan nesnelere kutsallık verilmesiyle ilgili inanışlar :

Bugün hâlâ güzelliğini ve sağlamlığını koruyan Âşık Paşa'nın türbesi, Kırşehir girişinde karayolu üzerindeki bir yamaçta yer alır. Baştan başa beyaz mermerden yapılmıştır. Kapısının üst iki yanı ve üzerindeki kitâbe zarif bir mermer çerçeve ile süslüdür. Halk ara-

sında Âşık Paşa'nın içinde yattığı türbe ile ilgili inanışlar bulunmaktadır.

1. Türbenin yapılışıyla ilgili inanışlar.

a. Türbe yapıldığı sıralarda hiçbir hayvan taşını çekememiş. Yalnız topal bir deve taşıyabilmiş. Türbe yapılmış, fakat kubbesi bir türlü tamamlanamıyormuş. Buna sabırsızlanan Âşık Paşa Veli kalkmış, bir gecede üstünü yapmış ve yeniden yerine yatmış. (ARSEVEN, 1956:855)

b. Türbenin yapılışı hakkında halkın ağzında şöyle bir de hikâye söylenmektedir : “Zamanın birinde bir Keloğlan varmış. Annesi Keloğlan'ı bir marangozun yanına çırak vermiş. Bir ara ustası kereste bulamaz olmuş. Keloğlan:

-Ben size kereste bulurum, demiş.- Nasıl?-Siz orasına karışmayın!Yola çıkmışlar. Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, en sonunda bir yere gelmişler. Keloğlan :-Usta, bana “Yetişir!” demeyeceksin, sakın unutamayım deme, diye sıkı sıkı tembihlemiş. Sonra da “Bismillahirrahmanirrahim” deyince, yer yarılmış, Keloğlan içeriye atlamış, başlamış dışarıya kereste atmaya. Ustası şaşırılmış. En sonunda dayanamamış :-Yetişir oğlum, yetişir! Diye seslenmiş.Bunu der demez de yer kapanmış ve Keloğlan içinde kalmış. İşte buraya sonradan Âşık Paşa türbesi yapılmış.

2. Her Cuma gecesi türbede ışıklar yanması : Deniliyor ki bu türbede her Cuma geceleri ışık yanıyormuş. Bu sırada yatırın kalktığına, aptes aldığına, Kuran okuduğuna ve mezarlıktaki ölülerle birlikte namaz kıldığına, etrafta onlarla dolaştığına inanılır. Onun için türbenin içinde dâima su testileri, Kur'an, kibrit ve lâmba bulundurulur. (ARSEVEN, 1956:855)

3. Türbe yanındaki köylünün taş kesilmesi : Gene rivâyet edilir ki bir gün, türbe taraflarındaki tarlalardan birinde,

köylünün biri kağrı ile taş götürmekte imiş. Yorulan öküzler bir ara durunca, adam “Taş olasıcalar!” diye bağırması; bunu der demez de kendisi hemencecik taş kesilivermiş. Bugün oraya “Öküz Taşı” denilmektedir.

4. Türbede dilekte bulunulma : Adakları olduğu takdirde halk, türbenin pencere demirlerine ip veya bez parçaları bağlamakta, mum yakmakta veya para atarak dilekte bulunmaktadırlar. İnanışa göre bu yolla derdi olanın derdine derman bulunurmuş.

5. Yastıklı beşik taşı : Türbenin önündeki mezarlardan birinde, yastıklı beşik şeklinde bir taş vardır. Çocukları yaşamayan anneler, evlatlarını bu taşın üzerine yatırırlarsa, çocuklarının yaşayacağına inanırlar.

6. Dilek taşı : Diğer bir inanış da türbenin önünde bulunan bir taşla ilgilidir. Bu taş “Dilek Taşı” adıyla anılır. Dilek tutacak olan aptes alıp Kible'ye dönük durumda taşa oturur. Gözlerini kapatıp dileğini tutar. Üç Kulhüvallahî ve bir Fatıha okur. Okuduklarını bitirip gözlerini açtığı anda eğer üzerinde oturduğu taş Kible'ye ters dönmüş olarak duruyorsa, dileği olacak demektir. Dilek taşıyla ilgili diğer bir pratik de dilek taşına başka bir taşın yapıştırılmasıdır. Eğer taş yapışırsa dilek yerine gelecek demekmiş.

7. Türbe çeşmesi : Türbenin avlusunda yeni yolun yapımı sırasında yıkılan bir çeşme bulunmaktaydı. Her kim bu çeşmenin suyundan yıkanır, derhal taş kesileceğine inanılırdı.

8. Türbe ocağı : Âşık Paşa türbesi çevresinde bulunan bir ocaktan, çocuğu doğurup ölenler veyâ hiç çocuğu olmayanlar bir tas çorba içer, çocuğu olduğu ve yaşadığı takdirde ocağa bağışlayacağına ve ona “Şih”, “Aşık”, “Ali” veyâ ocağı hatırlatan bir isim vereceğine söz verirler.

III. ÂŞIK PAŞA'NIN YAKINLARIYLA İLGİLİ KERÂMETLER VE İNANIŞLAR :

Mustafa Vazıf Efendi, Belâbilü'r-Râsiye fi Riyâz-ı Mesâilî'l-Amasiye adlı eserinde, Âşık Paşa'nın âilesi için "Velhasıl bunların sülalesi Evliyâ sülalesidir. Tasarrufları gün gibi belli ve açıktır." demektedir. Gerçekten de kaynaklarda Âşık Paşa'nın dedesi, babası ve oğlu için de çeşitli kerâmetleri olduğu kayıtlıdır. Şimdi bunlarla ilgili tespitlerimize geçmek istiyorum.

Baba İlyas: Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye'de Baba İlyas'ın ateşe hükmetmesiyle ilgili olarak şunları anlatır : Çat Kadısı Köre Kadı, Baba İlyas'ın elindeki Boz atı elde etmek ister. Köyün ortasına büyük bir ateş yakılacak ve Baba İlyas'ın müritleri içine gireceklerdir. Bunun üzerine şeyhin izniyle Uban ateşin içine girer. Ateş Uban'ı yakmaz, ateşin içinde nereye yürürse orasını söndürür. A.Yaşar Ocak buradaki "ateşe hükmetme" motifini şamanist motiflerden biri olarak ele alır. (OCAK, 1983:117)

Elvan Çelebi'nin anlattığına göre (660-676. beyitler) Baba İlyas, sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle zindana atılmıştır. Zindanda bir de keşiş bulunmaktadır. Baba İlyas'ın kerâmetiyle keşiş hemen müslüman olur. Baba İlyas ayrılma vaktinin geldiğini, kendisinin gideceğini söyler. Karşılıklı olarak görünüşlerini değiştirirler. Boz at zindana gelir, Baba İlyas keşiş kılığında ata atlar ve kaybolur. Yerine de keşiş idam edilir. Bu anlatıma göre Baba İlyas öldürülmeden önce göğe çekilmiştir.

Menâkıbu'l-Kudsiyye'nin dışında Mustafa Vazıh b.İsmail Amasî, Baba İlyas'ın türbesiyle ilgili bir inanışa eserinde yer vermektedir: "Lâkin eserleri ve azizin mezârı bilinmektedir. Hastalığı olanlar, ziyâretleriyle şifa bulurlar. Garîbe : Mezârı önünde bir pınar akar. İsmi-

ne Sarılık Suyu derler. Bir hasta varır o pınardan yıkanırken lüleden bir sarı yılan çıkıp hastayı korkutup kaçırırsa o hasta hastalığından Tanrının izniyle kurtulur. Eğer o yılan çıkmazsa o hasta başka ilâca muhtâç olur." (Mustafa Vazıh, Varak 45a)

Muhlis Paşa: Elvan Çelebi, dedesi Muhlis Paşa'nın kerâmetlerinin bazılarını anlatmaktadır. Menâkıbu'l-Kudsiyye'de şu beyitler (945-953. beyitler) vardır :

Şeh buyurdu ki Şeyh yüz gün aç
Hapse uruñ kuluñ anı muhtâc
Buyruğı çün yirine yitürdük
Yüz dün ü günde acmamış gördük
Hasmı anuñ ta'âm u şerbetini
Beklemiş key tamâm 'izzetini
Şöyle kim açlıg ana zerre eser
Kılmamış itmemiş hata vü hatar
Şeh buyurdu ki yine varuñ tiz
Mancımıkla atuñ hem anı siz

.....
Buyruğı geldi yine şahuñ
Dilegi gör ki neymiş Allahuñ
Bu havada giderken ol galtañ
Gök yüzünde görindi bir sultân
Kendü pîr atı boz u tonı yeşil
Şol kim anı halîl dutdı Celîl
Geldi vü bu havâda dutdı anı
Şöyle gördük ol iki sultânı

Bu beyitlerde Muhlis Paşa'nın hiç acıkmadığı, mancımıkla atıldığı halde ölmediği anlatılmaktadır. 782-784. beyitlerde ise;

Bu makâma ki od düşmüş idi
Paşam ol od içinde kalmış idi
Hükm-i Allah irişür ü yanar
"Kûnî berden" diyü 'ale'l-ebrâr
Od içinde dünî günü üç gün
Hoş dutar anı Halık-i bî-çün
denilerek babası gibi ateşten etki-

lenmediği anlatılmaktadır. Menâkıbu'l-Kudsiyye'de yine Muhlis Paşa'nın, oğlu Âşık Paşa'nın ne zaman ve nerede doğacağını haber vermesine işâret edilmektedir. (1169-1172. beyitler) Bu da Muhlis Paşa'nın kerâmetlerindedir.

Elvan Çelebi: Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi hakkında da daha sağlığında birtakım menkıbelerin oluşmaya başladığı düşünülebilir. XVII. yüzyılda, Anadolu'yu gezdikten sonra Türkler'in dinî inançlarına dâir bir eser yazan Michel Baudie, Van Passa adıyla andığı Elvan Çelebi hakkındaki halk itikadlarından ilgi çekici örnekler verir. Ona göre Elvan Paşa, büyük felâketlere uğramış, kederlere duçar olmuş kişilerin sığınıp yardım istedikleri büyük bir azizdir. Kendisi bu kişilerin gözüne bazen uzun boylu, mütenâsip endamlı, güzel bir delikanlı bazan da nur yüzlü saygıdeğer bir ihtiyar kılığında görünerek yardım etmektedir. (Elvan Çelebi, 1984: XXII)

Mustafa Vazih b. İsmail Amasî de Elvan Çelebi'nin türbesiyle ilgili bir inancı şöyle nakleder: "Türbesi ziyâretgâhı hass u du'amdur. Her bir dürlü emrâza ziyâretleri şifâdur. Husûsan mecânin zincîrler ile gelür, bir gice yatusından sonra âkil ü kâmil olarak gider." (Varak 44b)

Şimdiye kadar anlattıklarımızı doğrular mâhiyetteki ifâdeler Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eserinde de bulunmaktadır.

Şeyhum oldur şeyhum oldur şeyhum ol

Andan açıldı baña bu togru yol (6089)

Ol kıyırdı baña âşık adını

Ol bıraktı gönlüme ışık odını (6094)

Bahtulu ol cânı kim hoş aňlaya

Uşbu sözi can içinden dinleye

Hıdan açıldı baña uşbu haber

Zâdıla buldum zuhayı mu'teber

Rî revâ gördi vü gösterdi resûl

Bu işâret oldı cânımda kabûl

Hî vu zâd u rî birikdi oldı ad

Baña ol addan açıldı uşbu dad

Gösteren oldur baña bu genci ol

Andan açıldı baña bu togru yol (8731-8735)

Bu beyitlerde Âşık Paşa, şeyhinin

Hızır olduğunu ve ona yol gösterdiğini açıkça söylemektedir.

Âşık Paşa hakkındaki inançların değerlendirmesini ise şöyle yapabiliriz: İnsanlar, istek ve ihtiraslarının gerçekleşmesi zorluğu ve imkansızlığı karşısında ya büyüleyici ya da kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak, ihtiyaçlarını gidermeye ve kaderlerini değiştirmeye çalışırlar (KÖKSAL, 1987:27). Bu varlıklardan biri de yadır adıyla ziyaret edilen, zamanla kült haline gelen velilerdir.

A. Yaşar Ocak, bir velinin kült olup olmadığını anlamak için velî adına yapılmış mezar, türbe ve ona ait eşyanın olması; söz konusu mezar, türbe veya eşyanın çeşitli amaçlarla ziyaret edilmesi; duâ mahiyetinde velî ile ilgili sözlerin bulunması şeklinde üç unsura bakmak lazım geldiğini söyler ve bunlar arasında birincisinin diğerlerine nispetle daha kuvvetli bir işaret olduğunu belirtir (OCAK, 1984:6-7).

Âşık Paşa ile ilgili inanışların temelinde de onun bir velî oluşu yatmaktadır. Ölümünden sonra, sahip olduğu insanüstü özelliklerin devam ettiğine inanılmakta, kerametleri anlatılmakta, istekler ya doğrudan doğruya türbeyi ziyaret yoluyla istenmekte ya da türbe çevresindeki dilek taşı, türbe çeşmesi, türbe ocağı ile ilgili uygulamalardan faydalanılarak elde edilmeye çalışılmaktadır.

Âşık Paşa ve yakınları ile ilgili inanışların içinde taşlarla ilgili olanların çokluğu dikkati çekmektedir. Bunlardan biri de "taş kesilme" motifi ile ilgilidir. Bu inanışta taş kesilme bir ceza olarak kabul edilmektedir. Bir köylü Âşık Paşa'nın türbesinin yakınında hayvanlara beddua etmiş ve bu saygısızlığının karşılığı olarak hemen oracıkta taş kesilmiştir. Saim Sakaoğlu bu olayı, Anadolu Türkünün günlük hayatına giren taş kesilme düşüncelerinin güzel bir örneği olarak görmektedir (SAKAOĞLU, 1980: 76).

Aynı şekilde dilek taşının, dua kabul edildiğinde dönmesi veya taşın üzerine yapışması, yastıklı beşik taşına yatırılan çocuğun yaşayacağına inanılması, yeşil mermer direğin boşlukta durması ve belli zamanlarda üzerinde kan görünmesi (terlemesi) gibi taşlarla ilgili inançların benzerliği Anadolu'nun ve Türk dünyasının çeşitli yerlerinde yaşamaya devam etmektedir (TANYU, 1968: 167-172).

Âşık Paşa hakkındaki inanışlarda İslamiyet'ten önceki inançların da etkisi görülmektedir. Eski Türkler, tabiatta mevcut hemen her varlıkta mahiyeti kavranamayan gizli bir takım güçler bulunduğunu düşünüyorlar; buna bağlı olarak dağ, taş, kaya, ağaç, su, mağara gibi nesnelere birer canlı varlık olarak kabul ediyorlardı. Yer-su diye adlandırdıkları bu tabiat ruhlarına, tarihî belge olarak Köktürk Yazıtları'nda rastlıyoruz. Türkler arasında yer-sular manevî kuvvet olarak tasavvur edildikleri halde, kendilerine tapmak söz konusu olmamıştır (KAFESOĞLU, 1976: 289-291). Bunun sebebi; dağ, tepe, ağaç, taş, kaya, su vb.nin maddî varlık olarak doğrudan doğruya takdis ve tapınma konusu olmamasıdır (OCAK, 1983:28).

Bilindiği gibi, suyun bilimdeki temizleme özelliği kimyevî, halk inançlarındaki temizleme özelliği sihrîdir. Bunun yanı sıra, suyun kült olarak algılandığı belgelerle sabittir. Moğol Hanı Cengiz, su ile ilgili koyduğu yasada: "Giyildiği ve iyice yıpranmadığı sürece elbiseleri yıkamak, suya elleri daldırmak yasaktır. Su almak için kap kullanılmamalıdır. Kim su içine işerse ölümle cezalandırılır." (ALINGE, 1967: 143) demektedir ve burada inanç kuralının hukuk kuralı haline dönüştüğü görülmektedir.

Âşık Paşa'nın türbe çeşmesinde de böyle bir inanış izi vardır. burada çeşmede rasgele yıkanılmaması için yasak konulmakta ve buna uymayanın taş kesile-

ceğine inanılmaktadır.

Sonuç olarak yaşadığı devirde insanları aydınlatan, onlara eserleriyle yol gösteren Âşık Paşa, ölümünden sonra etrafında çeşitli inanç halkaları oluşan bir velî olarak görülmeye başlanmıştır. Bu şekilde zaman içerisinde tarihî bir şahsiyet olmaktan çok, menkabevi bir şahsiyet haline getirilmiştir.

KAYNAKLAR

- ALINGE, Curt. (1967.) Moğol Kanunları, Ankara.
- ARSEVEN, Veysel. (1956) "Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar: Âşık Paşa Türbesi", Türk Folklor Araştırmaları, 85, Ağustos: 855-856.
- Elvan Çelebi.(1984). Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi). Haz. İsmail E. ERÜNSAL-A.Yaşar OCAK, İÜEF. Yayını, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (1976). Türk Milli Kültürü, TAKE. Yayınları, İstanbul.
- KÖKSAL, Hasan. (1987). "İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt: 227-239, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KUT, Günay. (1991). "Âşık Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4.Cilt:1-2, İstanbul.
- Mustafa Vâzih b.İsmail Amâsi, Belâbilü'r-Râsiyye Fî Riyâz'I Mesâil'i Amâsiyye [Yazma]
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1983) Bektaşî Menâkıp-nâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- OCAK, A. Yaşar. (1984). Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1990) İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, TAKE. Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim. (1980) Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TARIM, Cevat Hakkı. (1948). Tarihte Kırşehir-Gülşehir ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler, İstanbul.
- TANYU, Hikmet. (1968). Türklere Taşla İlgili İnançlar, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara.